

Вознесенська О.Л. Арт-терапія в Україні: стан та перспективи розвитку/ Олена Вознесенська // Львівсько-Ряшівські наукові зошити : Культура – Мистецтво – Освіта – Терапія в міждисциплінарній перспективі. – Вип. 2.– 2014. – Wydawnictwo uniwersytetu rzeszowskiego. – P. 93-103. Стаття в авторській редакції

АРТ-ТЕРАПІЯ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Олена Вознесенська,

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
Президент ВГО «Арт-терапевтична асоціація» (Київ)

Olena Voznesenska,

Ph. D. (Social Science, Psychology),
senior staff scientist in Institute of Social and Political Psychology,
National Academy of pedagogical sciences,
President of Ukrainian Art Therapy Association (Kyiv).

Стаття присвячена аналізу стану арт-терапії як галузі допомоги особистості в Україні. Виділені особливості цього розвитку: мультимодальність, прагнення до новітніх технологій, поєднання арт-діяльності та психотерапевтичних форм роботи, розвиток в соціальній сфері та освіті. Зроблено висновок щодо перспектив розвитку арт-терапії в нашій країні.

The article is devoted to the state of art therapy as area of psychological assistance in Ukraine. Such features of art-therapy development are identified: multimodality, strive for new technologies, combination of art activity and psychotherapeutic forms of work, development in the social area and education. The author comes to conclusion concerning the prospects of art therapy development in our country.

Арт-терапія сьогодні активно розвивається й зарубежем, і в нашій країні, використовується як з метою терапевтичного впливу, так й при розв'язанні діагностичних, корекційних, психопрофілактичних завдань, і стає усе більш популярною в професійному середовищі. Трансформація соціально-політичних, економічних, культурно-інформаційної сфер суспільства в цілому стимулює розвиток арт-терапії, зростання досліджень, присвячених розробці арт-терапевтичних технологій і науковому аналізу їхнього психотерапевтичного ефекту. Все частіше

арт-терапія використовуються не лише в клінічних цілях, але і як профілактичний засіб для розвитку здорового світосприйняття й способу життя.

Отже, терміном «арт-терапія» позначають сукупність методів психологічної допомоги, які ґрунтуються на самовираженні у процесі творчості – танці, малюнку, співу, складання віршів, казок тощо. *Арт-терапія* – це метод зцілення за допомогою творчого самовираження. Не терапія або лікування, а саме **зцілення** – досягнення цілісності. Зцілення пов'язане з духовною цілісністю, гармонією духу й тіла. Мистецтво є психотерапевтичним по своїй природі й сутності, тому що воно пов'язане з адаптацією людини до навколишньої реальності, сенсом існування «Я» і внутрішнім буттям людину.

Серед загальних ознак арт-терапевтичних технологій наступні:

- використання образотворчих матеріалів для вираження змістів свого внутрішнього світу;
- створення особливих умов, середовища для зцілення;
- присутність арт-терапевта поруч із людиною в процесі її образотворчої діяльності та використання ним тих чи інших інтервенцій, які допомагають людині виражати свої почуття та думки в художній формі та усвідомлювати зв'язок творчої продукції зі змістами свого внутрішнього світу¹.

Так арт-терапія стає ефективним засобом самопізнання, самовираження та самозцілення особистості.

Інтенсивний розвиток арт-терапії в Україні не є випадковим. Методи арт-терапії близькі й потребам, і ментальності українців, для яких характерна орієнтація, скоріше, на емоційно-образне переживання, ніж на раціональне вирішення внутрішньопсихічних конфліктів.

Саме тому вважаємо за потрібне спочатку присвятити кілька слів історії арт-терапевтичного руху в Україні. Ще якихось 10 років тому арт-терапія у нас сприймалася лише як допоміжна терапія в психіатричних лікарнях. Психологи жахалися слова «мандала», вважаючи, що це щось езотеричне. Це зумовило в

¹ Вознесенская Е.Л. Особенности и перспективы развития арт-терапии в Украине// Елена Вознесенская /Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Вип. 95. – Т. 105. Педагогіка. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – С. 19-24.

2003 році об'єднання арт-терапевтів, які вже успішно працювали на теренах України, та створення власного професійного об'єднання – Арт-терапевтичної асоціації. На сьогодні це вже Всеукраїнська Арт-терапевтична асоціація, що нараховує близько 140 членів у 17 осередках у всіх регіонах України. Основна мета організації – науково-просвітницька діяльність, сприяння розвитку та впровадженню арт-терапевтичних методів в Україні². На жаль, в Україні ще не існує окремої професії – арт-терапевт. Арт-терапія є спеціалізацією для психологів та спеціалістів, що працюють в сфері допомоги особистості.

За час роботи Асоціацією підготовлено та проведено **десять** Міждисциплінарних науково-практичних конференцій з міжнародною участю «Простір арт-терапії» (щорічно у лютому-березні з 2003 року) спільно з Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України, Національною медичною академією післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика, Київським будинком вчителя та низкою університетів. Щоразу учасниками конференції стають провідні спеціалісти з арт-терапії, викладачі та студенти з України, Росії, Білорусії, Швейцарії, Нідерландів, США, Литви³. Систематично проводяться науково-практичні семінари як традиційна форма обміну досвідом, в тому числі в інтернет-просторі, майстер-класи для підвищення кваліфікації своїх членів, в тому числі з запрошенням колег із інших країн з метою обміну досвідом між професіоналами в галузях психології, педагогіки, психіатрії, культури та знайомством із останніми досягненнями арт-терапевтичної теорії та практики.

Конференції та семінари привертають увагу студентської молоді – майбутніх спеціалістів. І це – не дивно, тому що арт-терапія як новітній засіб знаходить все більш прихильників серед найменш зашореного прошарку фахівців в галузі «людина-людина» – молоді. Арт-терапія формує оптимістичний погляд на світ, активну життєву позицію, а це так необхідно у нашу інформаційну добу, коли надзвичайно динамічно відбувається трансформація і суспільства і,

² Офіційний сайт ВГО «Арт-терапевтична асоціація». – Електронне джерело. Режим доступу: <http://art-therapy.org.ua>

³ Там само.

власне, самого життя людей. Використання досвіду духовної культури людства робить арт-терапію ефективним засобом формування творчої позиції людини.

Крім того, треба визначити видавничу діяльність співтовариства арт-терапевтів, метою якої є просвітництво та обмін досвідом. В Україні вже видано кілька збірників статей з арт-терапії, концепція впровадження арт-терапії в дитячих лікарнях, методичні посібники (в тому числі, «Арт-терапія в роботі практичного психолога»⁴), матеріали конференцій. В 2007 році засновано періодичне видання «Простір арт-терапії» з метою обговорення актуальних проблем теорії та практики застосування арт-терапії. Вже вийшло 14 випусків⁵.

В Україні арт-терапія викладається в багатьох університетах як окремий курс для практичних психологів, педагогів та соціальних працівників. На базі Українського науково-методичного Центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України з 2007 року Арт-терапевтична асоціація впроваджує курс підвищення кваліфікації з арт-терапії для спеціалістів в галузі допомоги особистості – психологів, соціальних працівників та педагогів – «Теорія і практика застосування арт-терапії в освіті та соціальній сфері: розмаїття підходів» (курс містить супервізійні години, особисту терапію для слухачів).

Отже, на основі ретельного вивчення діяльності взагалі та виданої спеціальної літератури зокрема Всеукраїнської Арт-терапевтичної асоціації – визначимо здобутки та особливості розвитку арт-терапії в Україні.

Арт-терапія належить до відносно молодих форм психологічної допомоги, які інтенсивно розвиваються. В Україні арт-терапія перебуває у стадії становлення. Найбільшого розвитку дістали такі її форми як терапія за допомогою образотворчого мистецтва, танцювально-рухова терапія й казкотерапія як форма бібліотерапії. Ці форми арт-терапії активно обговорюються в науковій літературі, презентуються на різних конференціях і семінарах. Меншою мірою опи-

⁴ Вознесенська О.Л., Мова Л.В. Арт-терапія в роботі практичного психолога: використання арт-технологій в освіті/ Олена Вознесенська, Людмила Мова.– К.: Шкільний світ, 2007. – 120 с.

⁵ Простір арт-терапії: Зб. наук. ст. / УМО НАПН України, ГО «Арт-терапевтична асоціація»; Редкол.: Лушин П.А., Чуприков А.П. та ін. –2007-2013. – Вип. 1, 2. – <http://art-therapy.org.ua/index.php?page=per-odichne-vidannya-prost-r-art-terap>

сана робота українських арт-терапевтів у рамках кольоротерапії, драматерапії, музикотерапії, манкотерапії як форми піскової терапії.

Отже, **особливості арт-терапії в Україні:**

- поєднання арт-діяльності й психотерапевтичних форм роботи;
- опора на народне мистецтво;
- переважний розвиток в соціальній сфері та освіті;
- мультимодальність;
- тяжіння до використання принципово нових форм арт-терапії, нових підходів в мистецтві взагалі, постмодерністського підходу до терапевтичної роботи⁶.

Зупинимось на цих особливостях більш детально. Для розуміння першої особливості треба розглянути кілька рівнів взаємодії клієнта й арт-терапевта: вербальний, невербальний (паравербальний, кінестетичний) та рівень несвідомого. Ми вважаємо цю взаємодію принциповою задля досягнення цілей арт-терапії – знаходження цілісності, отже, її організація є однією з основних функцій арт-терапевта. Ця взаємодія може відбуватися як прямий контакт або ж бути опосередкована творчим продуктом. Треба наголосити, що арт-терапія в Україні включає велику частку вербальної взаємодії – як у процесі творчої діяльності клієнта, так і під час обговорення готового творчого продукту. Цей зворотний зв'язок, обговорення творчого продукту, процесу творчості опосередковує терапевтичні стосунки, і є, на наш погляд, важливою складовою терапевтичного процесу й психотерапевтичним фактором поряд зі спонтанною творчістю клієнта. Саме тому те, що вже можна розглядати як українську арт-терапевтичну традицію, було б вірніше називати «**арт-психотерапією**», на відміну від розповсюдженої, наприклад, у Нідерландах форми, коли арт-терапевт і психотерапевт працюють в альянсі, але окремо (клієнт з арт-терапевтом займається творчістю, самовираження, а обговорення відбувається потім у кабінеті психотерапевта).

⁶ Вознесенская Е.Л. Особенности и перспективы развития арт-терапии в Украине// Елена Вознесенская /Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Вип. 95. – Т. 105. Педагогіка. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – С. 19-24.

Арт-терапевтичні технології в Україні часто засновані на народній творчості. Архаїчні форми мистецтва – як прообраз сучасної арт-терапії – збереглися в народній українській творчості, яка характеризується наївністю, безпосередньо-діючим характером, опорою на символічну мову несвідомого. Народна творчість є джерелом душевного здоров'я людей і не просто поширена в Україні, зберігаючи свої стародавні традиції. Українські писанки й вишиванки відомі усьому світові, і ще сто років тому для кожної української жінки й багатьох чоловіків народна творчість була невід'ємною частиною їх життя. Потужний цілющий ресурс мали українська музика й пісні, якими супроводжувався кожний крок наших предків. В українських селах традиційна культура є самим життям – всі змалку співають, танцюють, малюють. Міська культура, що сьогодні сформувалася, все більше перетворює людей у споживачів мистецтва. Але потреба в самовираженні залишається, і це сприяє розвитку арт-терапії. Отже, народна творчість є джерелом душевного здоров'я людей і не лише поширена в Україні, зберігаючи свої давні традиції, а використана в арт-терапевтичному контексті має потужний цілющий ресурс. Як приклад наведемо використання давньої форми створення вовняних тканин – валяння (або «фелтінг» сучасною мовою)⁷.

Мультимодальність арт-терапії в Україні. Арт-терапевти в Україні використовують кілька видів мистецтв, послідовну роботу в кількох творчих модальностях. Аналіз сучасної наукової літератури з тематики застосування арт-терапії спонукає нас до усвідомлення, що часто неможливо визначити ту або іншу технологію у якомусь одному виду або формі арт-терапії. Коли група створює карту, на якій відображені місця подій щойно написаної групової казки, після чого відбувається драматизація цієї казки – то яким видом чи якою формою є це заняття: драматерапією, арт-терапією чи усе ж таки казкотерапією,

⁷ Вознесенская Е. Использование текстиля и шерсти в арт-терапевтической практике в Украине // Елена Вознесенская / Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga «Meno Terapija: Realijos Ir Perspektyvos». Proceedings of the International Scientific Conference «Arts therapy: realities and prospects». – Šiaulių universitetas Tęstinių studijų institutas, Lietuvos meno terapijos asociacija, VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2013. – P.96-100.

адже в основу всього лягла створена групою казка? Малюнок рухів або танок намальованого персонажа – це арт- чи танцювально-рухова терапія?⁸

Потреби нашого часу призвели не до змішання, але до поєднання в психологічній практиці різних форм і методів арт-терапії, використанню різних мистецтв у терапевтичних цілях у рамках однієї терапевтичної групи або навіть сесії. Процес створення художніх образів нерозривно пов'язаний із тілесними рухами, просторовим сприйняттям, часто – вербалізацією й розвитком історії зображуваних персонажів. Мультиmodalність арт-терапії закладена в самій якості арт-терапевтичного процесу!

Поєднання різних форм терапії творчістю дає можливість максимально мобілізувати творчий потенціал клієнтів і знайти ті способи творчого самовираження, які найбільшою мірою відповідають їхнім можливостям і потребам, надати кожному додаткові можливості вираження власних почуттів і думок.

Розвиток арт-терапії в соціальній сфері та освіті. Арт-терапія в Україні застосовується в багатьох галузях, де є необхідним розвиток, корекція, зцілення особистості. Як відомо, арт-терапії розвивалася на стикові трьох сфер, трьох галузей знань – медицини, психології та культури. В Україні арт-терапія, у першу чергу, зацікавила педагогів і психологів-практиків, що стало поштовхом до поширення цього методу в освіті й соціальній сфері. Багато уваги привертають арт-терапевтичні форми виховного впливу в освітньому середовищі. Власне можливість художнього самовираження для дітей і молоді завжди пов'язана із поліпшенням їхнього психічного здоров'я й розвитком особистості. Крім цього, арт-терапія надає широкі можливості для комунікативного розвитку особистості. І тому арт-терапія досягла свого максимального впровадження саме через шкільних психологів і соціальних педагогів.

Соціально-психологічна робота у форматі тренінгів з використанням арт-технологій спрямовується на вирішення кола питань, що стосуються різних аспектів взаємин із суспільством і соціальними групами, зокрема, з метою формування оптимального соціально-психологічного клімату в колективі, організа-

⁸ Простір арт-терапії: Зб. наук. ст. / УМО НАПН України, ГО «Арт-терапевтична асоціація»; Редкол.: Лушин П.А., Чуприков А.П. та ін. –2007-2013. – Вип. 1, 2.

ції, створення команди, для гендерних досліджень, тощо. Поширено використання арт-терапії у вищих навчальних закладах з метою формування професійної ідентичності майбутніх фахівців, розвитку рефлексії, творчого потенціалу, навіть, розвитку етно-соціальних уявлень молоді⁹.

Нові види арт-терапії в Україні. У сучасних соціальних науках і практиках відбувається активний пошук нових форм і методів роботи. Цей пошук привів до розробки принципово нових форм арт-терапії: ландшафтної, ініціативної, постмодерністської арт-терапії тощо.

У нашу епоху глобалізації й формування єдиного медіапростору вже не можна казати, що постмодерністська культура є чимось екзотичним, бо це – реальність нашого часу, і осмислення її продовжується. Постмодернізм знаменує новий етап у розвитку суспільства, культури й форм наукового пізнання та відображає зміну психічних структур, способів пред'явлення проблем і потреб сучасною людиною, комунікацій і психологічних захистів. Для українських арт-терапевтів, на мій погляд, важливою є підвищена увага до соціального та культурного контексту терапії, особливостей індивідуального досвіду клієнта, що є частиною постмодерністської культури, яка опосередковує його потреби.

Постмодернізм є вираженням міждисциплінарного характеру арт-терапії, потреби асиміляції уявлень соціології, естетики, лінгвістики, теорії культури та філософії в арт-терапевтичній практиці.

Поєднання ідей, джерелом яких є різні мистецькі та терапевтичні традиції, значно розширить можливості арт-терапевта як спеціаліста задля розкриття творчого потенціалу і позитивних соціальних змін. Арт-терапевти перебувають нині в унікальній ролі, саме арт-терапія може надати живильну творчу енергію задля створення позитивних змін у суспільстві, арт-терапія в постмодерністському світі перетворюється з інструменту на процес зцілення спільний для терапевта і клієнта.

⁹ Вознесеньська О.Л., Скар О.М. Застосування арт-технологій для підвищення якості освіти (на прикладі формування етносоціальних уявлень студентів)// Вознесеньська О.Л., Скар О.М. / Вища освіта України – Додаток 3 (т. 5) – 2007 р. – Тематичний випуск „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти”. – С.276-281

Виділимо особливості **постмодерністської арт-терапії**:

- **використання готових форм** різного походження (яскравим прикладом чого може бути колаж);
- **еклектика** – змішання та безмежне поєднання різноманітних, різнорідних і несумісних понять (мультиmodalність арт-терапії);
- використання в постмодернізмі підкреслено **ігрового стилю**, адже арт-терапія – завжди гра!
- у постмодернізмі панує потяг до архаїки, **міфу**, колективного підсвідомого, і це знаходить своє місце майже в кожній арт-терапевтичній сесії¹⁰.

Вимога часу в подоланні міжособистісних дисгармоній зумовлює створення нових форм психотерапевтичної комунікації й рольових відносин між клієнтом і фахівцем. «Постмодерністська чутливість», заснована на «поетичному мисленні» потребує активної комунікації з клієнтом за допомогою різних форм невербальної експресії. Арт-терапевти, що працюють у рамках постмодерністського підходу, починають із клієнтами активно і динамічно взаємодіяти : акціального елемент психотерапевтичного процесу посідає провідне місце у взаємостосунках арт-терапевт–творчий продукт–клієнт. Арт-терапевт не надає завдань і не спрямовує клієнта в ході роботи, його фокус уваги перебуває переважно на взаємодії із творчим продуктом, тих почуттях, які цей продукт викликає, як векторах психотерапевтичного процесу. Клієнт і терапевт займають стосовно самих себе, стосовно один одного та творчого продукту позицію суб'єкта, що сприймає.

Під час використання постмодерністського підходу в арт-терапії груповий процес має інтерактивний і самопрезентаційний характер. Дії кожного перетворюються в **значущу подію для всіх**, що зачіпає почуття кожного.

Ландшафтна арт-терапія. Поєднання можливостей природи та арт-терапії – це нова форма допомоги особистості¹¹. Вона виникла з появою ленд-арту,

¹⁰ Вознесенська О. Арт-терапевтичний простір постмодерністського часу// Вознесенська Олена/ Простір арт-терапії: Зб. наук. ст. / УМО, 2013, ВГО «Арт-терапевтична асоціація», 2013; Редкол.: Лушин П.В., Чуприков А.П. та ін. – К.: Золоті ворота, 2013. – Вип. 1 (13). – 26-37.

тоді, коли тотальна урбанізація зумовила актуалізацію потреби сучасних жителів міст у тісному спілкуванні з природою. Робота в природному середовищі надає нові можливості та має потужний ресурс. Вона допомагає мобілізувати внутрішні ресурси особистості та зміцнити віру у власні сили, розвинути самостійність мислення, вміння приймати самостійні рішення, творити своє життя, допомагає людині усвідомити можливі поразки та проблеми, пов'язані із зустріччю з реальністю, врешті почати новий етап життя.

Робота на природі надає можливості використання нових матеріалів та засобів художньої творчості, зокрема, природних матеріалів та різних готових об'єктів. Природне оточення та матеріали, які знаходить людина, можуть стати одним із факторів психотерапевтичних змін та навчальним моментом.

Саме ландшафтна арт-терапія була застосована в реалізації **новітньої форми навчання**, яка отримала робочу назву – *Арт-калейдоскоп*¹². Ця виїзна програма впроваджується з 2008 року фахівцями Арт-терапевтичної асоціації в м. Щелкіно, що на мисі Казантип, на березі Азовського моря, в перспективах – розширення географії цього проекту (м. Моршин та на Шацьких озерах).

Арт-калейдоскоп є середовищем для **творчої комунікації**, що дає можливість людям виражати себе в інтенсивній взаємодії одним із одним. Засобами самовираження у цьому випадку є не тільки традиційні фарби та пензлі, але й навколишнє природне середовище із різними об'єктами, яке воно містить. Основною метою створення цього навчально-терапевтичного проекту було підвищення кваліфікації молодих та майбутніх психологів, навчання та самопізнання, вирішення особистісних проблем і розвиток **у поєднанні з відпочинком**. Учасники отримують можливість долучитися до нового емоційного досвіду, навчитися нових технологій мультимодальної арт-терапії в теплому, в прямому сенсі, та в сприятливому емоційному середовищі.

¹¹ Вознесеньська О.Л. Ландшафтна арт-терапія: можливості використання в соціальній сфері // Вознесеньська Олена/ Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. статей. – К.: Міленіум, 2008. – Вип. 20 (23). – С. 35-45

¹² Вознесеньська О.Л. Природа, арт-терапія і розвиток особистості: поєднання в освіті// Вознесеньська Олена/ Газета «Управління освітою»// Шкільний світ. – № 3 (207). – Лютий 2009. – С. 2-3

Переваги Арт-калейдоскопу як нової форми роботи:

- найбільш дієва форма навчання – *навчання у дії*, активне навчання через отримання власного досвіду;
- можливості вирішення особистісної проблематики майбутніх фахівців в галузі психології та інших професій системи «людина-людина», вивільнення витіснених переживань, *вирішення внутрішньоособистісних конфліктів*;
- *розвиток рефлексії* учасників щодо власних почуттів та поведінки, потужний розвиваючий ефект;
- великий *ресурсний потенціал*, що є основою використання арт-терапії, який підсилюється перебуванням в природному середовищі;
- певна *відповідальність* учасників за власні дії, розвиток самостійності мислення;
- *позитивний емоційний заряд* та особливі емоційні стани.

Ініціаційна арт-терапія. Ініціаційна арт-терапія бачиться нам досягненням українських арт-терапевтів (Е.Л. Вознесенська, А.В. Старовойтов, Н.Б. Ткаченко)¹³. Властиво арт-терапія – найбільш адекватний метод включення ініціації в процес терапії у відповідь на несвідомий запит клієнта в ініціюванні і його потребу в екзистенційному досвіді. Ініціативні дієства традиційних суспільств дали початок низці арт-терапевтичних технік – нанесення малюнків на тіло, створення масок тощо. Використання мультимодального підходу в арт-терапії розширює можливості й репертуар ритуалів ініціацій.

Окремо хотілося б згадати про *нові підходи до використання казки*, що розробляються українськими арт-терапевтами – легендотерапію, використання героїчного епосу, фентезі (О.А. Бреусенко-Кузнецов), міфодраматерапію (Плетка О.Т.). Також окремо, але як форма арт-терапії, розглядається нами створен-

¹³ Вознесенська О.Л. Ініціаційні техніки в арт-терапії Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України: В 4-х томах / За ред. академіка С.Д. Максименка. – К.: Главник, 2005. – Вип. 26 – Т. 1. – С. 267–271.

ня мультфільму за допомогою сучасних технологій *анімації з терапевтичними цілями* (О.Є. Голубєва, С.Ю. Мельниченко)¹⁴.

Отже, доведено таку особливість української арт-терапії як розширення професійних можливостей фахівцями через *застосування принципово нових форм та видів арт-терапії, нових підходів у мистецтві взагалі*.

Отже, арт-терапевтичні методи розвиваються дуже інтенсивно, а це має не лише переваги, але й певні загрози. На перший погляд, ці методи підкупають зовнішньою легкістю використання і створення нових технік. Тому відбувається постійне розмивання професійних меж цієї діяльності. Одним із способів розв'язання цих проблем є створення механізмів саморегуляції професійної спільноти. Але на сьогодні арт-терапія в Україні перебуває ще в стадії становлення. І не варто очікувати від цього напрямку терапії чіткості й однозначності, можливо, ще й тому, що мистецтво, уява, фантазія – це завжди простір таємничості й незбагненності – за всіх часів.

На наш погляд, у майбутньому увагу українських арт-терапевтів буде спрямовано на дослідження та розробку арт-терапевтичних технологій, в тому числі, діагностичного характеру, науковий аналіз їх психотерапевтичного ефекту – тенденцію, яку ми вже сьогодні можемо спостерігати. Перспективи розвитку арт-терапії пов'язані з: глибшим **науковим пізнанням** психотерапевтичного потенціалу та обмежень впливу різних видів творчості й мистецтва в освітньому, медичному та соціальному просторах; **опредметненням арт-терапевтичного знання** у науковому просторі, розумінням того, до яких змін, особистісних новоутворень спонукає арт-терапія, наскільки відбулося приращення суб'єктивності людини.

Можна стверджувати, що на сьогодні назріла **необхідність формування арт-терапії як окремої спеціальності**. У більш віддаленому майбутньому, як і в інших країнах, можлива інтеграція арт-терапії в систему медичного страхування, освіти, що приведе до того, що ця сфера стане невід'ємною частиною соціальних заходів профілактичного й реабілітаційного характеру.

¹⁴ Простір арт-терапії: Зб. наук. ст. / УМО НАПН України, ГО «Арт-терапевтична асоціація»; Редкол.: Лушин П.А., Чуприков А.П. та ін. –2007-2013. – Вип. 1, 2.